

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának
tanulmánykötete

Szerkesztette:

Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 300(=945.11)(477.87)

T 32

Tanulmánykötetünk első fejezetében a 19. századi nemzetiségi kérdés és törvényhozás változó tartalmának magyarországi összefüggéseivel foglalkozik. Az itt található írások olyan kérdéseket vizsgálnak, mint az 1860-as években kidolgozott nemzetiségi törvényjavaslatok és nemzetkoncepciók, az 1868-as nemzetiségi törvény és a multietnikus állam dilemmái, valamint az északkelet-magyarországi ruszin mozgalom kiegyezés előtti és utáni helyzete. A kiadvány többi fejezetében kárpátaljai tematikájú, történelmi és társadalomtudományi jellegű tanulmányok kerülnek közlésre. Kötetünket mindazoknak ajánljuk, akik betekintést kívánnak nyerni a Kárpát-medence, különösképpen a mai értelemben vett Kárpátalja új- és jelenkori történetébe, nemzetiségi, felekezeti, társadalom- és oktatáspolitikai viszonyaiba, valamint politikai és gazdasági helyzetébe.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2020.12.03., 8. számú jegyzőkönyv)

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztette: *Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc*
(II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Lektorálta:

Dr. habil. Barta Róbert (intézetigazgató, egyetemi docens, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet)

Dr. Brenzovics László (docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Prof. Dr. Erdődy Gábor (az MTA doktora, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Dr. Fodor Gyula (rektorhelyettes, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Kutassy Ilona (igazgatóhelyettes, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

Prof. Dr. Mándrik Iván (professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Dr. Molnár József (tanszékvezető, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Dr. Orosz Ildikó (elnök, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Pedagógia és Pszichológia Tanszék)

Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Vezsdel László*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek:

Orosz Ildikó (elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Csernicskó István (rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Dobos Sándor (részlegvezető, Kiadói Részleg, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

A tanulmányok tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

A kiadvány megjelenését támogatta az MTA Domus Kuratóriuma.

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.; e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: Kálvin Nyomda (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 4.; e-mail: kalvin.nyomda@gmail.com)

ISBN 978-617-7868-64-3

© A szerzők, 2021

© A szerkesztők, 2021

© II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont 2021

TARTALOM

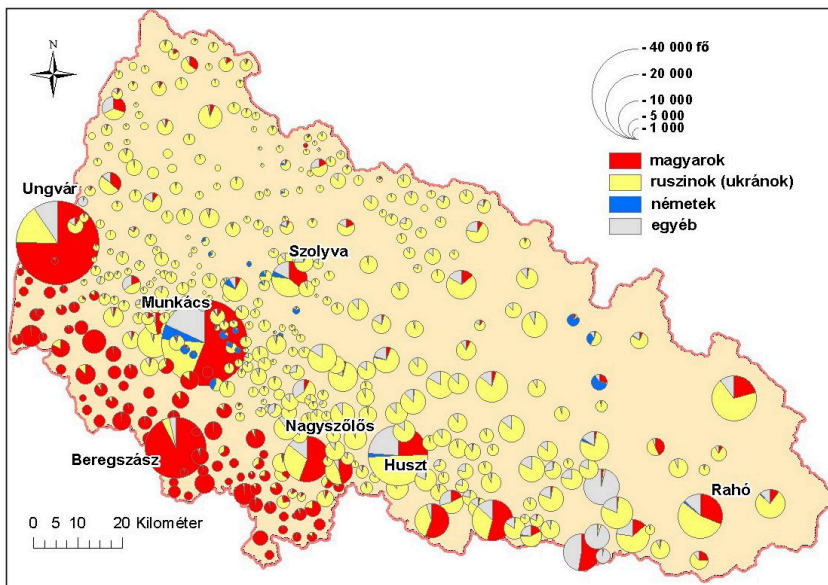
ELŐSZÓ	7
<i>Nemzetiségi kérdés és törvényhozás a 19. századi Magyarországon.....</i>	9
Deák Ágnes: NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLAT-VÁLTOZATOK MAGYARORSZÁGON, 1861–1868.....	11
Gyáni Gábor: AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY ÉS A MULTIETNIKUS ÁLLAM PROBLÉMÁJA.....	29
Lajtai L. László: A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY VITÁJA A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSSEN ÉS A NEMZETKONCEPCIÓK ÖSSZECsapása	39
Molnár Ferenc: FEJEZETEK AZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI RUSZINOK NEOABSZOLUTIZMUS KORI TÖRTÉNETÉBŐL.....	63
Fedinec Csilla: RUSZIN ÖNMEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN	77
Molnár Ferenc: PANKOVICS ISTVÁN MUNKÁCSI PÜSPÖK ÉS A RUSZIN MOZGALOM	93
<i>Történelmi tanulmányok.....</i>	109
Dancs György: AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS SZEREPLŐI MAGYARORSZÁGON.....	111
Csatáry György: A BRASCSAJKÓ-LEVÉLTÁR IRATAI (1919–1952)	135
Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS GYŰLEKEZET TEMPLOMÁNAK TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1931-IG.....	183
Molnár D. Erzsébet: A SZOVJET MEGSZÁLLÁS KEZDETEI KÁRPÁTALJÁN 1944 OKTÓBERÉBEN.....	203
Váradai Natália: MINDENNAPOK ÉS HATÁR MENTI KAPCSOLATOK KÁRPÁTALJÁN A HRUSCSOV-ÉRÁBAN.....	215

<i>Kárpátalja. Közigazgatás, mobilitás, politika</i>	237
Molnár D. István: KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK TERÜLETI ELOSZLÁSA AZ ÚJONNAN KIALAKÍTOTT KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN	239
Pallay Katalin: HAZATÉRNI VAGY OTTMARADNI? A KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK LETELEPEDÉSÉRE HATÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA.....	255
Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Molnár D. István: A „KMKSZ” – UMP SZEREPLÉSE A 2020-AS UKRAJNAI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOKON	275
Orosz Ildikó – Pataki Gábor – Molnár D. István: BEREGSZÁSZ ÉS TÉRSÉGÉNEK FEJLESZTÉSI TERVE	289
<i>Recenziók</i>	317
Molnár Ferenc: A RÁKÓCZI-KOR KÁRPÁTALJAI NÉZŐPONTBÓL. CSATÁRY GYÖRGY: A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN.....	319
Csatáry György: RECENZÍÓ AZ „ÖRZENI KINCSES TEMETŐKET.” A BEREGSZÁSZI KÖZTEMETŐ EGYKORI RÓMAI KATOLIKUS SÍRKERTJE CÍMŰ KIADVÁNYRÓL	323
Csernicskó István: MIT MUTAT A MÉRLEG? OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN: A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN	327
Szilágyi Lajos: RECENZÍÓ OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN C. MONOGRÁFIÁJÁRÓL	331
Császár István: RECENZÍÓ A MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK CÍMŰ KÖTETRŐL	335
Asztalos Annamária: RECENZÍÓ A VOLT EGYSZER EGY MONARCHIA. VÁROS ÉS VIDÉK C. KIADVÁNYRÓL.....	343

A szovjet megszállás kezdetei Kárpátalján 1944 októberében

Kárpátalja szovjet korszaka 1944 őszén, a Vörös Hadsereg által történt megszállással vette kezdetét. Az ekkori etnikai viszonyokra az 1941-es népszámlálási adatokból tudunk következtetni: eszerint a régió lakosságának száma 853 949 főre volt tehető, amelynek több mint a fele, 500 418 fő (58,1%), ukránnak (ruszinnak) vallotta magát. A második legnagyobb lélekszámú nemzetiség a magyar volt, amely az összlakosság 27,3%-át tette ki, ami 233 875 főt. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy mivel az akkori statisztikai módszertan szerint nem a nemzetiségre, hanem az anyanyelvre kérdeztek rá, jelentős számú magyar anyanyelvű kárpátaljai zsidó lett magyarként összeírva (1. ábra).

1. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele az 1941-es népszámlálás adatai alapján

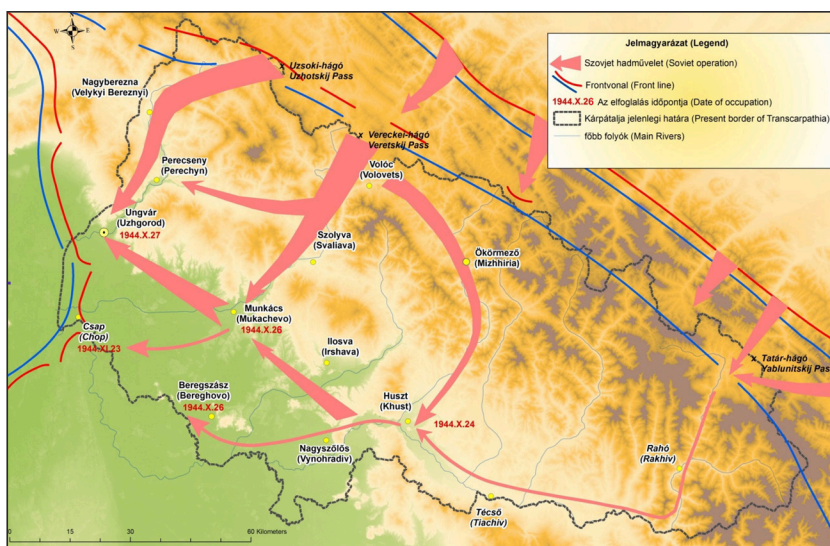
Szerkesztette: Molnár D. István

Forrás: Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996., Kocsis Károly: Kárpátalja mai területének etnikai térképe. Magyar Tudományos Akadémia, Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2001.

* Intézetvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja; oktató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke

A 4. Ukrán Front katonái 1944. október 2-án érték el Kárpátalja első települését, a volói járási Verbiás (Verbjazs) községet, és október 27-én már a régió központjának számító Ungvár városát is elfoglalták.¹ Ezzel a régió a szovjet csapatok ellenőrzése alá került. A teljes katonai birtokbavétel alól ekkor egyedül Csap képezett kivételt, amit november végéig tudtak tartani a magyar honvédség alakulatai (2. ábra).

2. ábra. A 4. Ukrán Front hadműveletei Kárpátalján

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

Beregszász és Munkács október 26-án került szovjet kézre: „Nagyon nagy zűrzavar volt Beregszászban 1944. október második felében, a Vörös Hadsereg bevonulása előtti napokban. Pánik, kétségbeesés, az emberek nagy része menekült. Főleg azok, akiket az anyaországból helyeztek ide tisztviselőnek, pedagógusnak. [...] Először is riadó volt, a magyar hadsereg, az utóvéd még bent volt a városban, értesítették a lakosokat, hogy már egészen közel a szovjet hadsereg, és ők visszavonultak Asztély felé, Beregsurány, Vásárosnamény irányában. A szovjetek pedig a Muzsalyi úton és Nagyberg felől jöttek, óriási lármával, zajjal. Mi a bunkerben voltunk. Minden kertben kötelező volt bunkert építeni. Borzasztóan féltünk. Színes nyomjelzőket lőttek a szovjet repülőgépek, keresték a magyar hadsereget,

¹ Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. H. n. 1991. 51.

és egyszer csak óriási zajra lettünk figyelmesek, artikulálatlan hangok – »Urát! Urát!« – és bevették a várost.”² Szemléletesen írja le a hatalomváltás pillanatait egy Beregszász közeli kis településen, Beregújfaluban a község református lelkésze: „Beregújfalú község nem esett nagyobb hadiesemények útjába, csupán azért volt félelmetes a légitámadások megújulása szept., okt. hónapokban, mert az egyik erdőnkben rejtett lőszerraktár volt, s ezt a raktárt napokon keresztül keresték a gépek és keresték a partizánok. Bombázást a község maga nem szenvedett, csupán a határban hullottak két ízben bombák, de sem emberi életben, sem épületben kárt nem okoztak. Okt. 18-án hívta fel a közigazgatási hatóság a lakosságot menekülésre, de mindenki a helyén maradt. Okt. 24-én éjjel vonult be hozzánk a visszavonuló magyar hadsereg egy része, itt töltötte el 25-ét s 26-án hajnalban megkezdte a továbbvonulást. E két napon kisebb méretű ágyúharc és akna-harc tüzeiben állott a község, de olyan irányból érte az ágyúzás, hogy csak átzúgott felettünk, kárt azonban nem csinált.”³

Harcok leginkább Csapnál, Tiszaásványnál, a Homok–Császlóc–Kisgejőc térségében húzódó frontvonal környékén voltak. Október végétől november végéig állt a front a térségben, ezalatt többször bombázták a környéket, állandóvá váltak a lövöldözések a német–magyar és a szovjet katonák között.⁴ Az 1944 őszt megelevenítő visszaemlékezések részletesen idézik az eseményeket: „...megkezdődtek a légitámadások, melyeknek rengeteg civil áldozatuk volt Csapon és Tiszaásványban, az utóbbi községben született néhai feleségem közvetlen rokonságából például tizennégy emberrel végeztek a bombák, s olyan csapi család is akadt, melynek minden tagja meghalt. [...] Hat bombázást éltem át, három éjszakait és három nappalit, s jellemző, hogy például az első légitámadáskor egy óra tíz percen át szünet nélkül hullottak a bombák. Többnyire a csatorna átfolyójában, a töltés alatt lévő nagy betongyűrűben húztuk meg magunkat, sok tisztaásványi lakos is ide menekült, s itt találkoztam először a leendő feleségemmel. Körülöttünk potyogtak a bombák, s olyan légnyomás süvített át a betongyűrűn, hogy majdnem kivitt bennünket. Egyszer meg Tiszaásványban ért a légiriadó, bemenekültem egy bunkerbe, de nem messze

² Dr. Kállay Gyuláné Polonyi Margit visszaemlékezése. Közli: *Zelei Miklós: A kettézárt falu.* Budapest 2017. 168.

³ Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár [a továbbiakban TREKL]. Jelentés a beregújfalui református egyházközségből a 4300/1944. sz. püspöki felhívásra. 4300/32 – 1944.

⁴ *Braun László: A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerekbe.* Acta Beregsasiensis (2005) IV. évf., 4. sz. 68.

tőlem állt a síneken egy lőszerszállító vagon, az egyik bomba pedig telibe találta a vasúti kocsit. Azt a robbanást nem lehet szavakkal leírni.”⁵

A világháború rányomta bélyegét az egész térség arculatára. Általános jelenség volt például, hogy a front előrehaladtának, illetve a szovjetek előrenyomulásának lassítása céljából a kivonuló magyar, illetve német egységek Kárpátalja több településén is felrobbantották a hidakat: ez lett a sorsa többek között az Aknaszlatinát Máramarosszigettel összekötő hídnak,⁶ a tiszaujlaki és az ungvári hídnak is. (3. ábra). Beregszászban 1944. október 25-én robbantották fel a strand melletti vasúti hidat: „Az első nagy robbantást több kisebb követte. Egymás után röpültek a levegőbe a vasúti állomás váltói.”⁷

3. ábra. Az ungvári gyalogoshíd 1944 októberében

Forrás: <https://ua-reporter.com/news/zabytaya-istoriya-nayden-redkiy-kadr-peshehodnogomosta-v-uzhgorode-posle-voyny-foto> (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)

A szovjet szempontból sikeres hadmozdulatok után Sztálin utasította Petrov tábornokot, a 4. Ukrán Front hadseregpáncsnokát, hogy fejezze ki háláját a hadsereg irányába a Kárpátok meghódításáért és olyan területek „felszabadításáért”, mint Kőrösmező, Rahó, Alsóverecke és Ungvár.⁸ A győzelem emlékeztetésképpen céljából a legfőbb vezér szintén el-

⁵ Báthory Kálmán visszaemlékezése. Közli: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir115.htm>

⁶ Sóbányi Imre: Aknaszlatinai emlékeim. Kézirat. Aknaszlatina é.n. 7.

⁷ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár 2004. 164.

⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL) F.P-14., op. 1., od. zb. 1., 1.

rendelte a Kárpátok meghódításában leginkább jeleskedő katonák kitüntetését az újonnan létrehozott Kárpátok Érdemrenddel.⁹ Ungvár mint a régió központja elfoglalásának különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak, a megszállásról külön jelentés született, melyben Petrov tábornok tudatta, hogy 1944. október 27-én a terület legjelentősebb városa, a kommunikációs csomópontokkal és a stratégiailag fontos támaszpontokkal együtt a 4. Ukrán Front kezére került.¹⁰ Az esemény tiszteletére Moszkvában díszsor-túzzal ünnepeltek.

A felszabadítóként aposztrofált Vörös Hadsereg valódi feladata azonban a terület megszállása volt, és a szovjet katonák igazi megszállóként is viselkedtek. Nemcsak az itt maradt, szovjet fogságba esett magyar katonákkal szemben tanúsítottak kegyetlen bánásmódot,¹¹ de a civil lakossággal szemben is számos esetben követtek el egyéni atrocitásokat, fosztottak ki éléskamrákat, sajátítottak ki lakóházakat, bántalmazták a nőket. Erre történő utalást a korábban már említett lelkészi jelentésben is olvashatunk: 1944. október 26-án „déli 12 és 1 óra között vonult ugyanis be minden harc nélkül a vörös hadsereg községünkbe. A következő éjjel egy helybéli baptista vall. férfit leánya védelmében s egy Gyulára /Békés vm./ való ág. ev. vall. férfit egy fiatalasszony védelmében lelőttek, s azok meg is haltak”.¹² A téma nehézsége és kárpátaljai vonatkozású feltáratlansága miatt pontos adatok nem állnak rendelkezésre, azonban az elmondható, hogy a korszakot idéző visszaemlékezések egyik visszatérő eleme több településen is a Vörös Hadsereg katonáinak a fiatal lányokkal, asszonyokkal szemben tanúsított zaklató, erőszakos bánásmódja: „Akkor üzőbe vették a lányokat. A lányoknak bujkálni kellett, a saját ruhájába egy lány se tudott öltözni, hanem mindenkinek voltak ilyen öregjei, azokét aggattuk magunkra, meg a fejünket bekötöttük [...] hogy ne látszódjon. Nagyon szomorú volt az élet.”¹³

Szintén gyakori témája a visszaemlékezéseknek az éléskamarákat, portákat kiürítő szovjet katonák túlkapásai. Egy, a bombázások elől családjával együtt elmenekülő adatközlőt például az alábbi kép fogadta, mikor visszatértek a házukba: „...édesanyám a bátyámmal hazament, hogy pár holmit magához vegyen, ekkor tudta meg, hogy az oroszok rendezkedtek be a házunkban.

⁹ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 1., 2.

¹⁰ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 1., 3.

¹¹ *Csanádi Gy.*: Sorsfordító évek sodrásában i.m. 168–170.

¹² TREKL, 4300/32 – 1944.

¹³ Gál Irén visszaemlékezése (szül. 1925, Harangláb). Közli: *Hajdu Edit*: Harangláb története a szovjet rendszer kiépítésének idején (1944–1953). Diplomamunka. Beregszász 2019. 16. Letölthető: <http://genius-ja.uz.ua/images/files/hajdu-editdiplomamunka.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)

A tiszték ünnepeltek és részegek voltak, mint a csap, az egyikük meg kijött az udvarra, és a pisztolyával hadonászva kergette el édesanyámékat. Amikor pedig a harcok végeztével hazamentünk, azzal szembesültünk, hogy a szovjetek teljesen kifosztottak bennünket. A három hízónkat és az aprójószágot felzabálták, a lovainkat a szekerünkkel elrabolták, a bútorainkat eltűzelték (velük fűtöttek), a ruháinkat pedig kidobálták a sárba, ahol agyonáztatták őket az esők. Egy szál gyufa nem sok, annyink sem maradt.”¹⁴

1944 októberében Kárpátalja sorsának további alakulása még nem volt egyértelmű a helyi lakosság számára. A színpalak mögött, szovjet–csehszlovák viszonylatban már évekkel korábban, a világháború kirobbanása után felmerült Kárpátalja hovatartozásának a kérdése. Egyes narratívák szerint a müncheni egyezmény miatt a nyugati hatalmakban csalódott Beneš a szovjetekkel való jó viszony érdekében még a világháború alatt kész volt lemondani a területről és a következőképpen vélekedett róla: „Az előző háború után ránk bízták Ruténiát. Szükségesnek találjuk, hogy Ruténiát hivatalosan visszacsatolják, mert a München előtti határainkon belül volt, de ugyanakkor ha a kárpátaljai ruszinok szeretnének csatlakozni a szovjet ruszinokhoz (ukránok), mi nem ellenezzük. Csupán az erkölcsi tisztesség kedvéért kérjük, hogy először minket kérdezzenek meg. Sosem tekintettük a kárpátaljai Ruténia ügyét sajátunknak, de ha az I. világháború után Lengyelországhoz kerülnek, vagy Magyarországon belül maradnak, elveszítették volna nemzeti identitásukat és kultúrájukat. Ezt mi őriztük meg nekik. Úgy érezzük, megtettük irántuk a kötelességünket és beleegyeztünk, hogy a jelenlegi Ukrajnához csatlakozzanak... Minden politikai feszültségnek két lehetséges megoldása van: egy, amely ideiglenes... és egy másik, amely végleges. Ez Ruténiára is érvényes. Húsz évig ideiglenesen mi rendeztük a ruszin kérdést, a végső megoldás viszont csak a szovjetekkel való egység lehet.”¹⁵ Más véleményekkel is találkozhatunk, miszerint Beneš Kárpátalját olyan eszköznek tekintette, amely lehetőséget jelenthetett Moszkva jóindulatának biztosítására, ezáltal pedig a kommunisták hatalomra jutásának és a szovjet rendszer Csehszlovákiába történő átültetésének az elkerülésére.¹⁶

¹⁴ Báthory Kálmán visszaemlékezése. Közli: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir115.htm>

¹⁵ Dr. Medgyesi László: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában, 1945 Ruténia (Kárpát-Ukrajna) esetében. Budapest é.n. 46.

¹⁶ Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. Külügyi Szemle (2004). 233. Letölthető: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2004_01_Az_1945_junius_29-i_szov_.pdf (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)

A szovjet vezetés viszont kettős politikát folytatott Kárpátalja kérdésében. Diplomáciai téren Molotov még 1942. májusi londoni látogatása alkalmával közölte Benešsel, hogy a Szovjetunió elismeri Csehszlovákia 1938 előtti határait,¹⁷ majd amikor 1943. december 14–18. között Moszkvában csehszlovák–szovjet kormányközi tárgyalásokra került sor, szintén megegyeztek, hogy a csehszlovák hadsereg elfoglalja „a Köztársaság München előtti területét”, amelybe Kárpátalja is beletartozott.¹⁸ Mivel a Szovjetunió nem mondott ellent a müncheni egyezmény előtti határok elismerésének, a csehszlovák fél joggal hihette azt, hogy a magyar revíziós politika eredményeinek érvénytelenítése után, a jogfolytonosságot figyelembe véve, a régió újra Csehszlovákia kötelékébe kerül majd. Beneš ki is jelentette, hogy a terület újra Csehszlovákia részét fogja képezni.¹⁹ Ez év decemberében a két fél megegyezett, majd 1944 májusában szerződést kötött a polgári és katonai közigazgatás újjászervezésére vonatkozóan, amelyben megállapodtak a csehszlovák közigazgatás és a szovjet főparancsnok egymáshoz való viszonyát illetően a Vörös Hadseregnek a területen való állomásozása idejére. A megállapodásban Kárpátalja területét két részre osztották: egyrészt háborús zónára, melynek nagyságát a Vörös Hadsereg határozza meg, és itt a szovjet főparancsnok gyakorolja a teljhatalmat, másrészt az úgynevezett „felszabadított területekre”, melyek a háborús zóna mögött húzódnak meg, ahol egy cseh küldöttség szervezi meg a polgári igazgatást a londoni emigráns csehszlovák kormány utasítása szerint.²⁰ A szerződés továbbá kimondta: „Mihelyt a felszabadított terület valamely része megszűnik hadműveleti övezetnek lenni, ott a csehszlovák kormány átveszi a közhatalom teljes gyakorlását és a szovjet (szövetséges) főparancsnokságnak sokoldalú együttműködést nyújt, segítséget ad a polgári és katonai szerveken keresztül.”²¹ Klement Gottwald eztán a moszkvai rádió hullámhosszán arról biztosította Csehország, Morvaország, Szlovákia népei mellett a kárpátaljai terület lakosságát is, hogy „a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg nem kíván beavatkozni Csehszlovákia belügyeibe és nem kényszeríti rájuk saját társadalmi rendjét”.²²

¹⁷ Uo. 235.

¹⁸ *Véhes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Kárpátalja évszámokban 1867–2010.* Ungvár 2011. 108.

¹⁹ *Magochy, Paul Robert: The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus' 1848–1948.* Cambridge–Massachusetts–London–England 1978. 253.

²⁰ *Dr. Medgyesi L.: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában i. m. 45.*

²¹ *Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban.* Budapest, 2006. 53.

²² *Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945.* Budapest 1998. 85.

A szovjet–csehszlovák megállapodásnak megfelelően 1944. október 27-én, a 4. Ukrán Front alakulatait követve, megjelent Huszton František Nemeč, az emigráns csehszlovák kormány gazdasági és újjáépítési minisztere abból a célból, hogy megszervezze a közigazgatást Kárpátalján²³, és beszédet intézett a helybéliekhez, melyben felszólította őket, hogy a Vörös Hadsereget felszabadítóként fogadják, abbéli reményét kifejezve, hogy a terület lakossága újra egyesülhet a cseh és a szlovák néppel.²⁴ A 24 tagú delegáció egyik feladata volt helyi ruszinok toborzása a csehszlovák hadseregbe. 1944. október 30-án felhívást adtak közre, mely alapján huszonnégy órán belül a helyi népbizottságoknál megjelenésre kötelezték a csehszlovák hadseregben szolgált személyeket 60 éves korig, a magyar hadseregben szolgált csehszlovák állampolgárokat, illetve a csehszlovák rendőrség, csendőrség volt tagjait, valamint a pénzügyőröket.²⁵

Szintén 1944. október 30-án Londonban, az Ukrán Klub ülésén Hubert Ripka, a cseh emigrációs kormány külügyminiszter-helyettese magabiztosan jelentette ki, hogy a csehek visszakapják az összes München előtti területet, tehát Kárpátalja is Csehszlovákia része lesz. Arra is ígéretet tett, hogy a központi kormánysszervek nem fognak beavatkozni Podkarpatska Rusz belügyeibe, s a második Csehszlovák Köztársaság – a csehek és szlovákok mellett – a kárpátukránok állama is lesz.²⁶ Kezdetben a helyi szintű kommunista vezetők is – az emigrációban lévők és az otthon tartózkodók – egyaránt Kárpátalja Csehszlovákiához tartozása mellett emeltek szót.²⁷

A Nemeč vezette kormányküldöttség feladata volt továbbá a kapcsolatfelvétel a helyi népbizottságokkal és a csehszlovák közigazgatás bevezetése a vidéken. Szorgalmazta a cseh agrárpárt, a szociáldemokrata párt, a cseh nemzeti szocialista párt, illetve kommunista párt helyi alapszervezeteinek a megszervezését.²⁸ 1944. október 26-án kiáltványt adott ki, felszólítva az említett pártok helyi vezetőit és képviselő-testületeit, hogy november 21-én Huszton tanácskozást tartsanak abból a célból, hogy megválasszák Kárpátalja központi irányító testületét és felelőssé tegyék a települések előljáróit a csehszlovák törvényekre.²⁹ Viszont a rendezvényre már nem kerülhetett sor

²³ Brenzovics László: Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október – 1945. június. In: Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. Pécs–Budapest, 2009. 93.

²⁴ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 6.

²⁵ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 5.

²⁶ Zseliczky B.: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében i. m. 97.

²⁷ Маркусь В.: Приєднання Закарпатської України до Радянської України 1944–1945 / Пер. з франц. К.: Інтел, 1993.42.

²⁸ Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon... i. m. 51.

²⁹ Uo. 52.

és Nemece nem tudta célkitűzéseit megvalósítani. Az igazi hatalom ugyanis a Vörös Hadsereg kezében volt, mely a jelszavak szintjén a városok és falvak irányítását a helyi népbizottságokra bízta ugyan, valójában azonban a döntéseket nem ezek a helyi szintű bizottságok, hanem az őket is irányító parancsnokságok és pártvezetők, vagyis a szovjet fél hozta.³⁰ Meghatározó vélemények szerint már az is preventív szovjetizálásnak tekinthető, hogy a csehszlovák kormánybiztosságot csak a régió elmaradottabb, délnyugati hegyvidéki területére engedték, és Kárpátalja többi részét: Ungvár, Munkács, Beregszász körzetét hadiövezetnek nyilvánították és a szovjet hadsereg hatáskörébe helyezték.³¹

Sokatmondó az a moszkvai forrásból származó információ, miszerint még októberben elkezdett működni a már elnevezésében is sokat sejtető Zakarpatszka Ukrajina Hangja nevű földalatti rádióállomás, amely október 27-én bejelentette: „Miután a Vörös Hadsereg felszabadította országunkat, növekszik a népi bizottságok szerepe. Ezek nemre és vallási meggyőződésre való tekintet nélkül egységfrontot alakítanak.”³² Ennek megfelelően a kezdetben vegyes politikai színezetű helyi népbizottságokban november elejére mindenhol a kommunista elemek domináltak.³³ Akadályozták a Nemece vezette kormányküldöttség munkáját, gátolták, hogy kapcsolatot tarthasson Londonnal.³⁴ A szovjet fél ugyanis még a világháború folyamán elhatározta a terület megszerzését, amit úgy szándékoztak feltüntetni, mintha az a helyi lakosság akarata szerint történe. A Kreml irányelveinek megfelelően a 4. Ukrán Front már a megszállás kezdetén hozzájárított a térség szovjetizálásához a bekebelezés minél zavartalanabb lebonyolítása érdekében.³⁵ E célkitűzés megvalósítására irányuló törekvések kezdetben még a színpalak mögött zajlottak, a következő hónap eseményei viszont egyre nyilvánvalóbbá tették.

Összességében megállapítható, hogy a vesztes világháború halmozottan nyomta rá a bélyegét a kárpátaljai régióra már 1944 októberében abból a szempontból, hogy a „felszabadítás” jelszava alatt bejövő szovjet hadsereg sokkal inkább a megszállók jegyeit viselte magán. Az egy időre hadszínterré váló, periférián lévő Kárpátalja újabb érdekek ütközőzónájává vált.

³⁰ Stark T.: Magyar foglyok... i. m. 52.

³¹ *Oficinszkij Román: Preventív szovjetizálás.* In: Kárpátalja 1919–2009. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest–Ungvár 2010. 233.

³² Zseliczky B.: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében... i. m. 1998. 98.

³³ Magochy, P. R.: The Shaping of a National Identity... i. m. 1978. 253.

³⁴ Vida I. – Zseliczky B.: Az 1945. június 29-i szerződés...(2004) i. m. 235.

³⁵ *Мицанин Василь: Радянська Закарпаття 1944–1950 рр. Дисертація.* Ужгород – 2019. Elérhető://C:/Users/MD/Downloads/05221781_disertatsiya%20(2).pdf (Utolsó letöltés: 2020. december 7.), 173.

A térségben megjelenő szovjet erők és a csehszlovák kormányküldöttség között az erőviszonyok korántsem voltak egyenlők, és a kétszínű politizálást folytató szovjet vezetésnek valójában a legcsekélyebb mértékben sem állt szándékában átengedni Csehszlovákia számára azt a térséget, amelyet Moszkvából nézve „Kárpátontúli” területnek neveztek. Attól kezdve, hogy a 4. Ukrán Front megjelent a régióban, Kárpátalja egyesítése a Szovjetunióval folyamatban volt.

Forrás- és irodalomjegyzék

Források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

F. P-14., op. 1., od. zb. 1.

F. P-14., op. 1., od. zb. 5.

F. P-14., op. 1., od. zb. 6.

Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (TREKL)

4300/32 – 1944.

Szakirodalom

Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. H. n. 1991.

Braun László: A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerekbe. *Acta Beregsasiensis* (2005) IV. évf., 4. sz. 68.

Brenzovics László: Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október – 1945. június. In: Baranyi Béla (szerk.): *Kárpátalja*. Pécs–Budapest, 2009.

Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár 2004.

Dr. Medgyesi László: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában, 1945 Ruténia (Kárpát-Ukrajna) esetében. Budapest é. n.

Hajdu Edit: Harangláb története a szovjet rendszer kiépítésének idején (1944–1953). Diplomamunka. *Beregszász* 2019. 16. Letölthető: <http://genius-ja.uz.ua/images/files/hajdu-editdiplomamunka.pdf>

Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1996.

Kocsis Károly: Kárpátalja mai területének etnikai térképe. Magyar Tudományos Akadémia, Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2001.

Magochy, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus' 1848–1948*. Cambridge–Massachusetts–London–England 1978.

Oficinszkij Román: Preventív szovjetizálás. In: *Kárpátalja 1919–2009*. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest–Ungvár 2010.

Sóbányi Imre: Aknaszlatinai emlékeim. Kézirat. Aknaszlatina é. n.

Stark Tamás: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Budapest 2006.

Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ungvár 2011.

Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. Külügyi Szemle (2004). 233. Letölthető: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2004_01_Az_1945_junius_29-i_szov_.pdf (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)

Zelei Miklós: A kettézárt falu. Budapest 2017. 168.

Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest 1998.

Мищанин Василь: Радянiзацiя Закарпаття 1944-1950 рр. Дисертацiя. Ужгород – 2019. Elérhető:///C:/Users/MD/Downloads/05221781_disertatsiya%20(2).

Маркусь В.: Приєднання Закарпатської України до Радянської України 1944–1945/ Пер. з франц. К.: Інтел, 1993.

Internetes forrás

<http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir115.htm>

Т 32 Публікації на суспільну тематику. Наукове видання (збірник наукових праць) Науково-дослідного центру ім. Тиводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II / Редактори: Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 352 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-7868-64-3

Дослідження у першому розділі збірника присвячені вивченню національного питання в Угорщині та законодавчих ініціатив XIX століття у цій сфері. Зокрема, це питання розроблених у 1860-х роках законопроектів про національності і національних концепцій; Закон про національності 1868 року та дилеми мультиетнічної держави, а також становище русинського руху в Північно-Східній Угорщині до і після австро-угорського компромісу. В інших розділах вміщені публікації на закарпатську тематику історичного та суспільного характеру. Видання рекомендується усім, хто цікавиться новітньою та сучасною історією Карпатського басейну, зокрема сучасного Закарпаття, національними, релігійними, суспільними та освітніми відносинами, політичним та економічним становищем краю.

УДК 300(=945.11)(477.87)

Наукове видання

Публікації на суспільну тематику

Збірник наукових праць

2021 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ
(протокол №8 від 03.12.2020 р.)

Підготовлено Науково-дослідним центром ім. Тіводора Легоцькі спільно з кафедрою історії
та суспільних дисциплін і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редактори: *Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар*
(ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Науково-дослідний центр ім. Тіводора Легоцькі,
Кафедра історії та суспільних дисциплін)

Рецензенти:

Роберт Барта, габілітований доктор (директор Інституту, доцент університету,
факультет суспільних наук Дебреценського університету, Інститут історії)

Василь Брензович, кандидат історичних наук (доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

др. Габор Ердовді, професор (доктор Академії наук Угорщини, викладач університету,
Науковий університет ім. Лоранда Етвеша)

Дюло Фодор, кандидат географічних наук (проректор, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Олена Куташи (заступник директора, Державний архів Закарпатської області)

Іван Мандрик, доктор історичних наук (професор, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

Йосип Молнар, кандидат географічних наук (завідувач кафедри, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (президент ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра педагогіки та психології)

Коректура: *Марта Гнатик-Рішко*

Технічне редагування та верстка: *Ласло Веждед*

Обкладинка: *Ласло Веждед*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр „Опаціої Черє Янош” при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальні за випуск:

Льдіко Орос (президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Степан Черничко (ректор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ)

За зміст опублікованих наукових праць відповідальність несуть автори.

Видання опубліковане за підтримки Кураторії «Domus» АН Угорщини

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ПП Лац Ч.С. (пл. Кошута 4, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: kalvin.nyomda@gmail.com)

Підписано до друку 17.12.2020 Шрифт «Times New Roman». Папір офсетний, щільністю 70 г/м².
Ум. друк. арк. 28,6. Формат 70x100/16. Замовл. №69. Тираж 200.